

Чалюк Юлія Олексіївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри соціології,
факультету управління персоналом,
соціології та психології
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна
lamur4ik07@gmail.com

Довганик Надія Михайлівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних технологій,
Юридичного інституту
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ
ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ**

Проблемами регулювання інтелектуальної власності у міжнародному аспекті в основному займаються створена у 1967 р. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) і заснована у 1994 р. Світова організація торгівлі (СОТ). Станом на 1 січня 2020 р. ВОІВ нараховує 193 члени, адмініструє 26 міжнародних угод. До основних напрямів її діяльності можна віднести розробку міжнародних стандартів; реєстрацію об'єктів права інтелектуальної власності й подальшу охорону патентів, товарних знаків і промислових зразків; забезпечення різноманітної технічної та юридичної допомоги країнам, що розвиваються; врегулювання суперечок, які стосуються охорони об'єктів права інтелектуальної власності; дослідження проблем глобального характеру у сфері інтелектуальної власності; впровадження новітніх технологій та обмін інформацією у галузі охорони прав інтелектуальної власності.

З 1996 р. набула чинності Угода між ВОІВ і СОТ, положеннями якої передбачено співробітництво щодо реалізації Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), зокрема по таким напрямам, як повідомлення про закони і правила, надання юридично-технічної допомоги і здійснення технічного

співробітництва в інтересах країн, що розвиваються. TRIPS — це один з принципово нових багатосторонніх документів, підписаних у 1994 р. в результаті Уругвайського раунду переговорів у рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ, 1947 р.). TRIPS ставить своєю метою упорядкувати придбання та використання результатів творчої праці винахідників, письменників, художників, артистів і т.д. у зв'язку з широким розповсюдженням «торгового піратства», продажу товарів і послуг з порушенням авторських прав. Угода визначає мінімальні стандарти і періоди, на які надається захист прав інтелектуальної власності.

Регулювання глобального ринку соціальних послуг неможливе без Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС), що увійшла до пакета документів Уругвайського раунду переговорів як багатосторонній інструмент упорядкування і лібералізації міжнародної торгівлі медичними, освітніми, телекомунікаційними, інформаційними, аудіовізуальними, туристичними, страховими, управлінськими, консультаційними та іншими послугами. Торгівля послугами у міжнародному масштабі не завжди передбачає перетин послугою національних кордонів.

ГАТС визначає чотири канали міжнародного обміну послугами: транскордонну поставку, споживання за кордоном, комерційну присутність і надання послуги фізичною особою. Згідно з ГАТС торгівля освітніми послугами, наприклад, може здійснюватися за допомогою таких чотирьох способів. Перший передбачає транскордонну поставку освітніх послуг, коли споживачі (студенти) залишаються у межах країни, а продаж послуги відбувається через канали зв'язку — телефон, Інтернет (дистанційна освіта). Другий спосіб допускає споживання послуги за кордоном у країні-експортері. Третій вимагає комерційної присутності постачальника у країні, що споживає послугу, через відкриття університету, філії, відділення, представництва. Четвертий пов'язаний із наданням послуг фізичною особою (викладання англійської мови носіями з Канади, США чи Великої Британії за межами своїх держав). ГАТС доповнює ГАТТ у торгівлі послугами і тим самим разом з ТРІПС є необхідним етапом на шляху уніфікації всієї системи багатостороннього регулювання міжнародних соціально-економічних відносин.

Європейський досвід охорони прав інтелектуальної власності. Дослідження європейської практики захисту прав інтелектуальної власності є принципово важливим для соціально-економічного розвитку України та надання їй міжнародної фінансової допомоги. Указом Президента від 29 вересня 2017 р. в

Україні був створений Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який повинен розглядати справи у спорах стосовно прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, комерційні найменування; питання щодо реєстрації та обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними чи продовження дії патентів, свідоцтв, інших актів; а також справи про визнання торговельних марок [1].

Спеціалізовані суди з інтелектуальної власності успішно функціонують, зокрема, у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Великій Британії, Португалії, Іспанії, Данії, що позитивно впливає на якість і терміни розгляду справ. Патентні суди країн Євросоюзу мають статус спеціалізованих і відповідають за винесення рішень щодо встановлення прав на об'єкти промислової власності та надання охоронних прав патентам, товарним знакам, корисним моделям, інтегральним мікросхемам, промисловим зразкам або ж про відмову в їх реєстрації чи навіть анулювання. За позовами про визнання недійсними зареєстрованих патентів суди виносять рішення як юридична установа першої інстанції. У другій інстанції в апеляційному порядку справи про дійсність патентів розглядають Верховні суди європейських країн. До юрисдикції Патентних судів як контролюючих інстанцій відноситься розгляд скарг, поданих на рішення адміністративних відомств по патентах і торгових знаках, які були прийняті стосовно патентів, товарних знаків, корисних моделей і промислових зразків, а також рідкісних сортів рослин [2, с. 90-95].

У країнах Європейського Союзу згідно з положеннями їх Основного закону, Закону про статус суддів і Закону про судоустрій судді незалежні та призначаються довічно, їх принципово не можна усунути з посади і перевести в інший суд без особистої на те згоди. Саме у цьому прослідковується принцип особистої незалежності суддів. У європейських країнах поряд з юристами працюють судді, що мають вищу освіту в галузі природничих наук. Їх нараховується більше половини. Тому вони якісно й ефективно захищають права громадян на інтелектуальну власність. Таким чином весь суддівський корпус Патентних відомств і Патентних судів можна умовно поділити на дві категорії: судді-юристи та судді-патентознавці.

Закономірно, що судді-юристи займають суддівські посади відповідно до положень Закону про статус суддів, але вони зобов'язані пройти передбачену для цих цілей професійну підготовку. Крім того, їх призначають лише після набуття ними кваліфікації у результаті багаторічної практичної діяльності в органах

іншої гілки юрисдикції або у Відомстві по патентах і товарних знаках в якості експерта-техніка.

Суддями-патентознавцями можуть стати особи, що пройшли підготовку в одному з вишів у галузі природничих або технічних наук й успішно склали випускні іспити; мають як мінімум п'ятирічний стаж практичної роботи і необхідні юридичні знання у галузі патентного права, здобуті ними під час їх роботи експертами-техніками у Відомстві по патентах і товарних знаках. Як і судді-юристи Патентного суду, судді-техніки мають статус професійних суддів, призначених довічно, й володіють усіма правами та обов'язками професійних суддів. Тим самим вони не просто фахівці-техніки, а повноцінні судові засідателі, які беруть участь у винесенні рішень. Професійні судді з технічною освітою — унікальне явище не лише у європейській судовій системі, але й у міжнародному масштабі [2, с. 115-120].

Європейський досвід надзвичайно важливий для України, адже практика підготовки суддів, які крім правничих компетенцій мають ще й технічні знання та значний досвід у цій сфері, сприятиме компетентнішому підходу до розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності у порівнянні зі звичайним суддею місцевого суду, який вкрай рідко протягом своєї суддівської практики стикається зі справами у сфері інтелектуальної власності. Крім того, робота суддів-патентознавців дає можливість економити значні кошти та час сторін у судовому процесі.

Принципово важливо приділити увагу принципам, якими керується Патентний суд у процесі роботи. Вони визначені особливими положеннями європейських законів про патенти на винаходи і корисні моделі, охорону інтегральних мікросхем, промислових зразків, товарних знаків і нових сортів рослин.

Корисним для аналогічних українських судів є принцип офіційності, об'єктивного з'ясування всіх обставин справи. Це означає, що суд не обмежується урахуванням фактів, викладених сторонами. Навпаки, суд з власної ініціативи розслідує обставини справи у рамках поданих заяв [2, с. 201-207]. Саме цей принцип називають основним на шляху до всебічного та справедливого винесення рішення судом. Але застосувати його в українських реаліях стане можливим лише після запозичення європейського досвіду підготовки юристів-техніків. Адже суддя місцевого суду навряд чи зможе здійснити ґрунтовне дослідження існуючих доказів у сфері патентного права, не говорячи вже про пошук нових фактів, оскільки не володіє необхідними спеціальними знаннями і стикається з такими справами досить рідко.

Актуальною залишається проблема ефективної роботи спеціалізованого суду з розгляду справ щодо інтелектуальної власності [1]. Українське законодавство варто було б доповнити деякими запозиченнями з досвіду країн Євросоюзу, де подібні спеціалізовані суди успішно функціонують тривалий час. Можна, зокрема, використати європейську практику підготовки та ефективної роботи суддів-патентознавців, що мають технічну освіту. Доцільно та логічно також запозичити з європейського патентного законодавства принцип об'єктивного з'ясування всіх обставин справи та забезпечити можливість виконання самостійного розслідування.

Українська практика захисту авторського права. У сучасних умовах глобального впливу мережі Інтернет на суспільство значно зросла кількість порушень авторського права. Інститут вільного використання творів є важливим для підтримання балансу між правами авторів і потребами суспільства. Щодо українського законодавства, то Цивільним кодексом України передбачено, що твір може бути вільно, без згоди автора та інших осіб й безоплатно використаний будь-якою особою: по-перше, як цитата з правомірно опублікованого твору або як ілюстрація у виданнях, радіо- і телепередачах, фонограмах і відеограмах, призначених для навчання за умови дотримання правил щодо зазначення джерела запозичення та ім'я автора, якщо воно вказане у такому джерелі; по-друге, для відтворення у судовому та адміністративному провадженні в обсязі, виправданому цією метою. Особа, яка використовує твір, зобов'язана зазначити ім'я автора твору та джерело запозичення [3].

Закон України «Про авторське право і суміжні права» передбачає перелік випадків, коли без згоди автора можливе використання твору, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення. Наприклад, цитати обговорення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографій або кінематографії; публічне сповіщення або інше публічне повідомлення творів, побачених або почутих під час таких подій в обсязі, виправданому інформаційною метою; відтворення у каталогах творів, виставлених на доступних публіці виставках, аукціонах, ярмарках або у колекціях для висвітлення зазначених заходів, без використання цих каталогів у комерційних цілях та інші. Цей перелік вільного використання творів є вичерпним. Допускається без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку. Можливо також без дозволу автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати авторської

винагороди відтворювати виключно в особистих цілях або для кола сім'ї попередньо правомірно оприлюднені твори, крім деяких виключень. Твори і виконання, зафіксовані у фонограмах, відеограмах, їх примірниках, а також аудіовізуальні твори та їх примірники допускається відтворювати у домашніх умовах виключно в особистих цілях або для кола сім'ї без дозволу автора (авторів), виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, але з виплатою їм винагороди [4].

Доцільно зазначити, що інститут вільного використання об'єктів авторського права в Україні базується на принципах Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Угоди ТРІПС і договорів ВОІВ. В Україні в основу обмежень майнових прав інтелектуальної власності покладено принципи, відповідно до яких дозволяється використання об'єкта авторського права і суміжних прав та якщо це не завдає шкоди нормальному використанню цього твору та не порушує законних інтересів суб'єктів авторського права.

Міжнародна Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС, ст. 19) поширила зазначені принципи щодо можливих обмежень виключних авторських прав на усі об'єкти інтелектуальної власності, які підпадають під дію її положень. Вище зазначені принципи обмежень майнових прав авторів творів, передбачені Бернською конвенцією, також були закріплені у Договорі ВОІВ (Всесвітня організація інтелектуальної власності) про авторське право. В юридичній літературі дотримання трьох принципів нормативно-правових актів щодо вільного відтворення творів без згоди автора отримало назву трирівневого тесту [5].

Відповідно до Директиви ЄС «Про гармонізацію певних аспектів авторського права в інформаційному суспільстві» тимчасові дії з відтворення, що мають короточасний або епізодичний характер і є невід'ємною важливою частиною технологічного процесу щодо забезпечення передачі в мережі між третіми особами із залученням посередника та які не мають самостійного економічного значення, повинні бути виключені з права на відтворення. Держави — члени ЄС можуть передбачити винятки або обмеження права відтворення у таких випадках. По-перше, стосовно відтворень на папері або будь-якому подібному носії, що здійснюються за допомогою будь-якої фотографічної техніки або іншого процесу з подібними ефектами, за винятком нотних текстів, за умови, що правоволодільці отримують справедливу винагороду. По-друге, стосовно відтворень на будь-якому носії фізичною особою для особистого використання і для цілей, що не є

прямо або опосередковано комерційними, за умови, що праволоділці отримують справедливу винагороду [6].

Законодавство України гармонізовано із європейським законодавством і регулюється дуже подібно. Однак, слід враховувати американський досвід, де є конкретний перелік підстав, за яких дозволене вільне використання твору без дозволу автора й у разі виникнення спору з даного питання суддя керується саме ними. До них належать: мета, характер, обсяг, значимість і результат такого використання. І вони всі використовуються у сукупності. Дана система є нучкішою і завдяки їй немає постійної необхідності оновлювати законодавство відповідно до суспільного розвитку.

Кожна конкретна ситуація повинна розглядатись окремо з сукупністю всіх обставин, адже чітко встановити законодавчі вимоги неможливо. Тому судді мають бути кваліфікованими та достатньо обізнаними задля прийняття вірного рішення. Створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є першим кроком до розвитку України у цьому напрямку, що обов'язково сприятиме покращенню регулювання відносин, які виникають з приводу захисту прав інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність в Україні як об'єкт захисту. Ефективна система охорони прав інтелектуальної власності стимулює інновації та творчість, підвищує зайнятість населення, сприяє конкурентоспроможності країни та активізує залучення іноземних інвестицій. Інтелектуальна власність в Україні є об'єктом захисту:

- *Конституції України* (основне джерело права України);
- *Цивільного кодексу України* (Книга четверта, Глава 75 «Право інтелектуальної власності»);
- *Господарського кодексу України* (Глава 16 «Правомочності щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності у сфері господарювання»);
- *Кодексу України про адміністративні правопорушення* («Здійснення дій, що становлять акти недобросовісної конкуренції, незаконного розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм»);
- *Митного кодексу України* (Розділ X «Контроль за переміщенням через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності»);
- *Законів України* «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», «Про особливості державного регулювання діяльнос-

ті суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», «Про авторське право та суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів з питань інтелектуальної власності», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів з питань авторського права і суміжних прав»;

- *Кримінального кодексу України* (кримінальна відповідальність за злочини у сфері інтелектуальної власності: порушення авторського права і суміжних прав; порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми).

Генеральний директор Всесвітньої організація інтелектуальної власності (ВОІВ) Френсіс Гаррі відзначає прогрес України у сфері захисту прав інтелектуальної власності. У 2019 році Україна посіла 47 місце серед 129 членів ВОІВ (у 2017 році — 50 місце) [7].

Графічно на рис. 1 показано взаємозв'язок між рівнем доходу (GDP, ВВП на душу населення) та ефективністю інновацій (GII, Global Innovation Index), що включає в себе і рівень захисту інтелектуальної власності. Лінія тенденцій вказує на очікувані показники інновацій відповідно до рівня доходу [7].

Одним з елементів розвитку національної сфери інтелектуальної власності є виконання Указу Президента України від 15 грудня 1999 р. № 1573/99 «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» та постанови Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2000 р. № 601 «Про утворення Державного Департаменту інтелектуальної власності у складі Міністерства освіти і науки України», відповідно до яких було створено державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) [8].

Укрпатент — інституційна складова державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні відноситься до сфери управління Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України і є єдиним в Україні державним закладом експертизи, який:

- ✓ здійснює розгляд і проведення експертизи заявок на об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ);
- ✓ забезпечує та здійснює державну реєстрацію та видачу охоронних документів на зазначені об'єкти;
- ✓ забезпечує та здійснює публікацію офіційних видань у сфері інтелектуальної власності;

- ✓ забезпечує інформаційну, просвітницьку, навчальну та інноваційну діяльність, необхідну для проведення експертизи заявок;
- ✓ є центром міжнародного обміну виданнями;
- ✓ здійснює повноваження Міжнародного пошукового органу та Органу міжнародної попередньої експертизи відповідно до Договору про патентну кооперацію. Ці повноваження Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) надала Укрпатенту у 2013 р. і подовжила з 2017 по 2027 рр.;
- ✓ організовує та проводить семінари, конференції, круглі столи з актуальних питань щодо набуття та охорони прав на інтелектуальну власність.

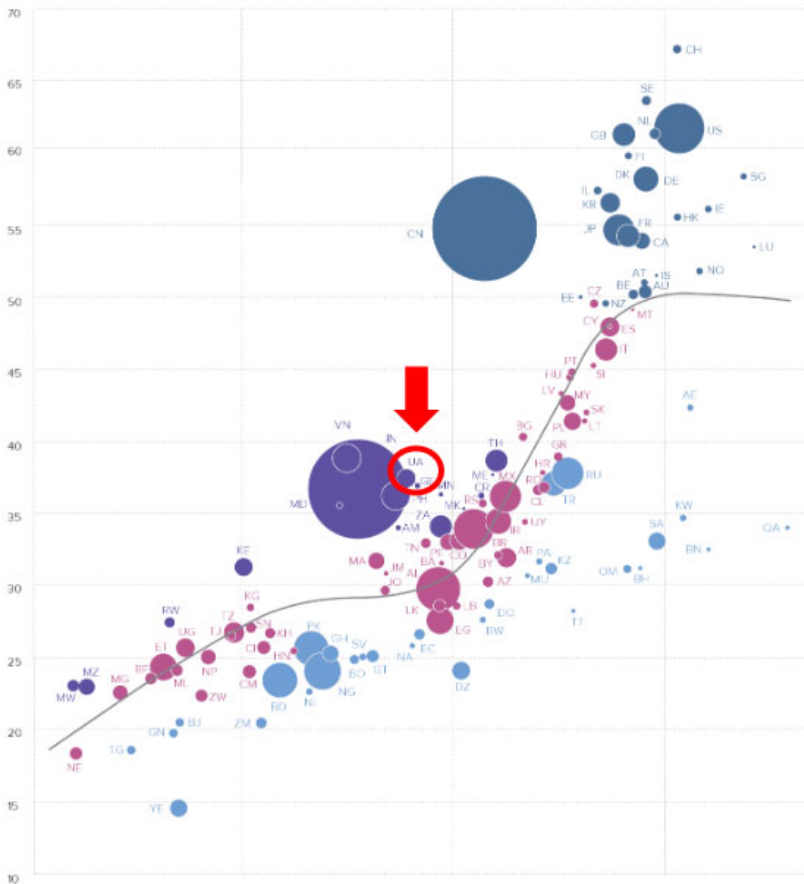

Рис. 1. Взаємозв'язок між рівнем доходу та ефективністю інновацій

Джерело: [7].

У 2018 р. до Укрпатенту надійшло більше 2 тис. заявок на винаходи (рис. 2). Найбільше заявок отримано з міст Києва (34,8 %) і Харкова (13,4 %).

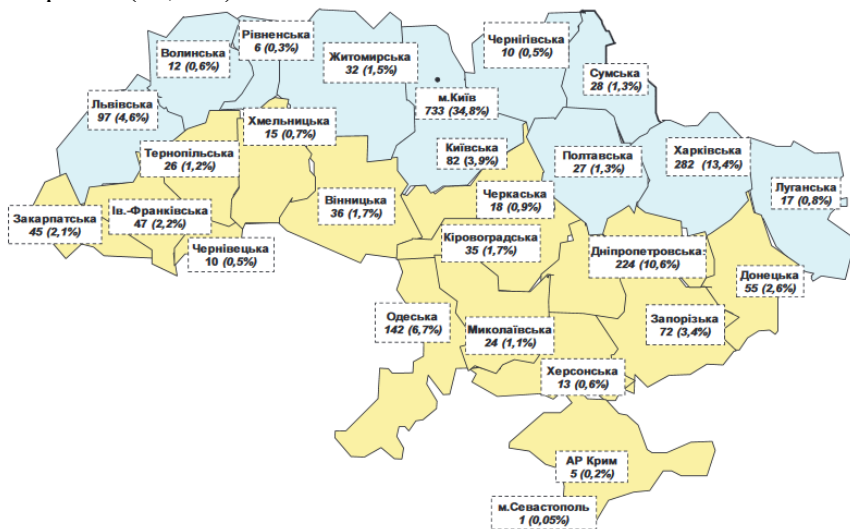

Рис. 2. Заявки на винаходи за регіонами України у 2018 р.

Джерело: [9].

Заявки на винаходи від іноземних заявників у загальній кількості становили 46,9 % (рис. 3). Найактивніші заявники — США (494 заявки), Німеччина (280), Швейцарія (220).

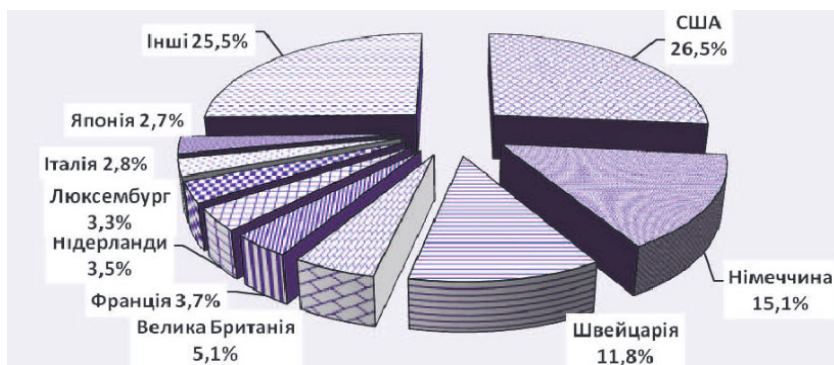

Рис. 3. Заявки на винаходи від іноземних заявників у 2018 р.

Джерело: [9].

На рис. 4 наведено загальні дані кількості патентів (національні та іноземні заявники) за період 2014–2018 рр.

	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість патентів:	3 319	3 014	2 813	2 590	2 469
національні заявники	1 702	1 516	1 277	1 224	1 203
іноземні заявники	1 617	1 498	1 536	1 366	1 266
Чинних патентів на кінець року	26 183	25 736	24 760	23 705	22 977

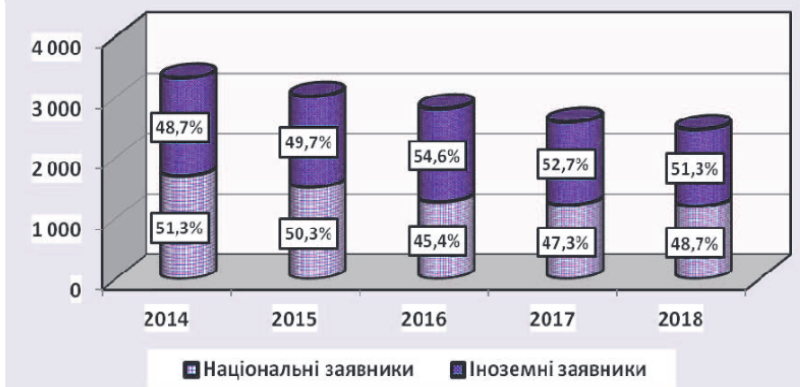

Рис. 4. Зареєстровані патенти на винаходи 2014–2018 рр.

Джерело: [9].

Таким чином, Укрпатент став інституційною складовою державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні та єдиним державним закладом експертизи. Цей статус Укрпатент дістав завдяки Всесвітній організації інтелектуальної власності.

Гармонізація українського та міжнародного законодавства у сфері авторського права. Світова організація торгівлі — це міжнародна організація створена у 1995 р., метою якої є захист правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. СОТ стала правонаступницею Генеральної Угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Генеральної Угоди з торгівлі послугами (ГАТС) та Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) [10].

Положення Угоди ТРИПС стосуються прав інтелектуальної власності, комерційного використання інноваційних продуктів, а також досягнень належного та ефективного рівня охорони й захисту прав інтелектуальної власності. ТРИПС встановлює мінімальний рівень охорони прав інтелектуальної власності, який кожна

держава має забезпечити як член СОТ. Україна виконує положення «ТРИПС-плюс» як член СОТ (з 2008 р.) відповідно до положення «Про режим найбільшого сприяння» (ст. 4 ТРИПС). Крім Угоди ТРИПС, Україна фігурує у спеціальному звіті США з прав інтелектуальної власності «301 Priority Watch List» через використання нелегального програмного забезпечення українськими органами державної влади та неспроможність ефективно боротися з порушеннями авторських прав у мережі Інтернет [11].

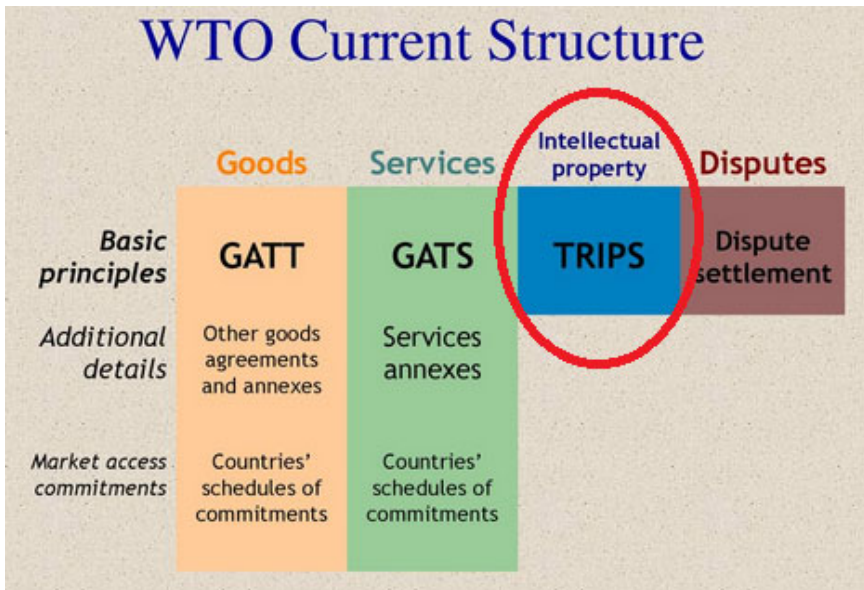

Рис. 5. Генеральні угоди СОТ (ГАТТ, ГАТС та ТРИПС)

Джерело: [10].

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, розділ IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» (глава 9 «Інтелектуальна власність») містить зобов'язання України стосовно авторських та інших прав на кінематографічні й аудіовізуальні твори, комп'ютерні програми, авторські права, патенти, товарні знаки, фірмові найменування, дизайн. Її метою є посилення процесу виробництва та комерціалізації інноваційних товарів і винаходів, а також посилення рівня охорони та реалізації прав інтелектуальної власності. Положення Угоди відповідають зобов'язанням України в СОТ (Угода ТРИПС), Паризькій конвенції з охорони промислової влас-

ності (1967 р.), Міжнародній конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення («Римська конвенція», 1961 р.), Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів (1886 р., зі змінами та доповненнями 1979 р.), Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право (1996 р.). Україна зобов'язується обмінюватися інформацією з охорони прав інтелектуальної власності та створювати сприятливі умови для їх дотримання.

Відповідно до *Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС* у розділі «Права інтелектуальної власності» визначено правила щодо авторських прав, торговельних марок, технологічних розробок, включаючи положення стосовно їх захисту. Особлива увага приділена *авторському праву*. Сторони повинні дотримуватися кількох міжнародних конвенцій та угод (наприклад, *Римської конвенції* про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення, *Бернської конвенції* про охорону літературних і художніх творів і Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності). Щодо терміну дії авторських прав Угода визначає, що права автора літературного або художнього твору є чинними протягом життя автора та 70-ти років після його смерті. Права автора на наукові праці є чинними протягом 30-ти років після їх публікації. Угода також охоплює питання ефірного мовлення й доведення до відома публіки, охорони технічних заходів, комп'ютерних програм, права на інформацію про управління справами і права на розповсюдження. Положення про співробітництво у сфері колективного управління правами, яке виходить за межі угоди ТРІПС, передбачає, що організації колективного управління сторін укладають між собою угоди з метою взаємного забезпечення більш простого доступу й обміну інформацією між ЄС та Україною, а також забезпечення взаємної передачі авторської винагороди за використання творів [12].

Угода також містить розділ, присвячений цивільним заходам, процедурам і засобам захисту прав інтелектуальної власності (наприклад, прозорість, процедурна справедливість, право на інформацію, заходи щодо збереження доказів, а також публікація судових рішень).

У 2017 р. було оголошено *Стратегію єдиного цифрового ринку* та прийнято комплексний пакет заходів, спрямований на подальше застосування та впровадження прав інтелектуальної власності та посилення боротьби з виготовленням контрафактної продукції та піратством.

Розвиток національної системи інтелектуальної власності в Україні розпочався в 1992 р. зі створенням *Державного патентного відомства*. З 2011 р. Державна служба інтелектуальної власності України (ДСІВУ) залишалася центральним державним органом з питань політики у галузі регулювання прав інтелектуальної власності (ПІВ). ДСІВУ здійснювала нагляд за діяльністю низки спеціальних органів з питань оцінки заявок на реєстрацію прав на об'єкти промислової власності (Український інститут промислової власності — Укрпатент), управління авторським правом (Українське агентство з авторських і суміжних прав) і видання контрольних марок (Інтелзахист).

У 2016 р. уряд України розпочав інституційну реформу національної системи ПІВ і ліквідував ДСІВУ, передавши її функції Міністерству економічного розвитку та торгівлі України. Тирівнева структура державної системи інтелектуальної власності буде замінена дворівневою структурою, що підвищить ефективність управління та сприятиме прозорості у секторі. Буде створено Національний орган інтелектуальної власності під наглядом Міністерства. Укрпатент має бути реорганізований, а Інтелзахист — ліквідований. Уряд розробив проєкт закону «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності», але цей документ не був переданий до Верховної Ради.

Судова реформа в Україні передбачала створення *Вищого суду з питань інтелектуальної власності*. У 2017 р. Президент України запустив процес відбору суддів до цього спеціалізованого суду. У 2020 році відповідно до статті 147 Закону «Про судоустрій і статус суддів» здійснено державну реєстрацію новоутвореної юридичної особи — Вищого суду з питань інтелектуальної власності та внесено запис до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.

Що стосується законодавчої бази, то у 1993 р. Верховна Рада прийняла перший пакет законів у сфері ПІВ. Система стандартів у сфері промислової власності почала діяти в Україні у 1998 р. Протягом 1998–2000 рр. були прийняті ще чотири закони, які доповнили систему захисту інтелектуальної власності (ІВ).

Важливою подією у сфері охорони прав інтелектуальної власності стало приєднання України до СОТ у 2008 р., коли вона також приєдналася до Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС). Подальші зміни у законодавстві були здійснені у процесі імплементації Угоди про асоціацію.

З 1998 р. Україна включена до спеціального звіту «301 Special Report» Офісу Торговельного представника США, але її статус не

є постійним. У табл. 1 наведено дані про зміну статусу України відповідно до звіту «301 Special Report» [11].

Таблиця 1

**Зміна статусу України у звіті «301 Special Report»
1998–2018 рр.**

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Контрольний Список спостереження	x										x	x	x	x								
Пріоритетний список спостереження		x	x						x	x					x			x	x	x	x	x
Пріоритетна іноземна країна				x	x	x	x	x								x	x					

Джерело: [14].

У 1998 р. Україна потрапила до «Контрольного списку спостереження». З 2001 по 2007 рр. рейтинг України погіршувався і сягнув статусу «Пріоритетної іноземної держави», що свідчило про погану охорону прав інтелектуальної власності. З 2008 по 2011 рр. статус України було покращено до «Контрольного списку спостереження». З 2014 по 2019 рр. ситуація знову погіршилася і Україна залишається в «Пріоритетному списку спостереження».

Основні проблеми:

- ✓ несправедливе й непрозоре адміністрування системи організацій колективного управління;
- ✓ використання нелегального програмного забезпечення органами державної влади;
- ✓ неспроможність боротися з масовим характером порушення авторських і суміжних прав у мережі Інтернет.

У Доповіді Європейської Комісії про інтелектуальну власність у третіх країнах 2018 р. ситуація в Україні залишається незадовільною. Україна була переведена зі списку «Пріоритет 3» до списку «Пріоритет 2». «Пріоритет 1» отримали країни, що мають найбільш несприятливу позицію через недостатнє виконання торговельної угоди «Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС» (ПВЗВТ), а також через високий рівень піратства, велику кількість контрафактної продукції [14].

Україна залишається одним із чотирьох основних транзитних пунктів на європейський ринок для контрафактної продукції. У 2017 р. Державна податкова служба України повідомила про 9000 випадків порушення прав інтелектуальної власності (на 55 % більше, ніж у 2016 р.).

Європейська Комісія визнала у 2020 р., що в Україні відбулися покращення, включаючи прийняття Закону про кінематографію, успішну операцію проти незаконних веб-сайтів, удосконалення баз даних заявок на реєстрацію торговельних марок і створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Успіхи України контролюються у рамках Діалогу з прав інтелектуальної власності. На зустрічі у рамках Діалогу 2017 р. Україна зобов'язалася подати пакет із чотирьох законів (про організації колективного управління; про створення національного офісу інтелектуальної власності, про винаходи та корисні моделі, а також про авторські та суміжні права).

У 2015 р. Кабінет Міністрів затвердив План виконання Угоди про асоціацію у сфері інтелектуальної власності. Україна мала намір прийняти 19 законодавчих актів ЄС (12 директив і 7 регламентів) протягом 2015–2017 рр. Проекти були передані до парламенту, але цей процес призупинився. У жовтні 2017 р. уряд затвердив План заходів стосовно виконання Угоди про асоціацію. План містить 124 завдання щодо прийняття та імплементації законодавства, пов'язаного з правами інтелектуальної власності на базі директив та нормативних актів ЄС. Всі завдання повинні бути виконані до кінця 2023 року. Незважаючи на те, що українська система авторських прав переважно відповідає вимогам ПВЗВТ, необхідна гармонізація із законодавством ЄС. Запропоновані зміни включають у себе положення про перепродаж прав від імені автора оригінального твору мистецтва, правову охорону комп'ютерних програм і баз даних, оренду, позику у сфері інтелектуальної власності, а також узгодження питань, які стосуються супутникового мовлення і кабельної ретрансляції. Нове законодавство має також усунути суперечності між положеннями законодавства щодо прав власності на офісні комп'ютерні програми та запровадити поняття публічної ліцензії з метою легалізації ліцензійних угод із кінцевим користувачем, безкоштовного програмного забезпечення й безкоштовного контенту.

Закон України «Про державну підтримку кінематографії» розширив можливості боротьби з порушенням прав інтелектуальної власності в Інтернеті. Були введені нові поняття до закону про

авторське право та суміжні права, такі як «камкордінг» і «кардшейрінг» [15].

Камкордінг (букв. від англ. camera — камера і recording — запис) — це відеозапис аудіовізуального твору під час його публічної демонстрації у кінотеатрах, інших кіновидовищних закладах особами, які перебувають у тому самому приміщенні, де відбувається така публічна демонстрація, для будь-яких цілей без дозволу суб'єкта авторського права або суміжних прав. Така діяльність вважається злочином, відповідальність передбачена ст. 176 Кримінального кодексу України.

Кардшейрінг (букв. від англ. card — картка) і share — ділитись) — це спільне користування картками супутникового ТБ шляхом роздавання ключів безпосередньо через Інтернет або місцеву мережу. Таким чином, користувач отримує доступ до безлічі платних телеканалів за набагато меншу плату, що стягується на користь власників кардшейрінгових сервісів та установників такого обладнання. У 2018 р. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення заблокувала доступ до російських телеканалів, які звикли дивитись українські користувачі. Як наслідок, серед українців підвищився попит на обхід блокування заборонених сайтів за допомогою кардшейрінгу. За такий вид діяльності передбачена відповідальність у двох статтях Кримінального Кодексу України. Статтею 365 КК передбачено покарання за несанкціоноване втручання у роботу систем електрозв'язку, що призводить до витоку інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації. Статтею 176 КК кардшейрінг визначається одним із видів порушення авторського права і суміжних прав. Покарання за такі види діяльності до шести років позбавлення волі.

За чинним українським законодавством автором аудіовізуального твору є режисер-постановник, автор сценарію і текстів, діалогів, автор спеціально створеного музичного твору, художник-постановник, оператор-постановник. Майнові права виконавців аудіовізуальних творів, виробників фільмів, радіомовних організацій діють 50 років від дати першого запису виконання, першого опублікування або звукозапису чи першого публічного сповіщення передачі. У випадку оприлюднення раніше невідомого твору після закінчення терміну охорони його авторського права особа, яка його оприлюднила, користується захистом, рівноцінним майновим правам автора, протягом 25 років з дати оприлюднення. В Угоді окремо визначається термін дії авторських прав на критичні та наукові публікації (не більше 30 років з дати публі-

кації) та на оригінальні фотографії (протягом життя автора та 70 років після його смерті).

Автори мають ексклюзивне право дозволяти чи забороняти розповсюджувати оригінали або копії своїх творів. Виключне право на трансляцію та розповсюдження не стосується використання в особистих цілях, використання коротких уривків з метою повідомлення про поточні події, запису короткострокового користування організацією ефірного мовлення за допомогою її власного обладнання і для її власних передач, використання виключно з метою навчання або наукового дослідження.

Закон про захист авторських прав захищає від виробництва, імпорту, розповсюдження, продажу, прокату, реклами з комерційною метою використання пристроїв, товарів чи компонентів і надання послуг в обхід будь-яких дієвих технічних заходів захисту авторського права. «Технічні заходи захисту» — це технічні пристрої і технологічні розробки, призначені для запобігання або обмеження дій щодо творів або інших об'єктів інтелектуальної власності, які не дозволені власником.

Законом забороняється незаконне видалення або зміна інформації про управління електронними правами, а також розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності, а також зміна інформації щодо управління електронними правами, які були редаговані або видалені. Автори об'єктів інтелектуальної власності мають ексклюзивне право дозволяти або забороняти прокат своїх творів. Публічна оренда можлива за умови отримання авторами справедливої компенсації. Товар, який порушує авторське право, повинен бути затриманий на митниці.

В узагальнюючих висновках принципово важливо вказати на недосконалість української системи захисту прав інтелектуальної власності порівняно з європейською і міжнародною практикою. Україна є членом міжнародних організацій у сфері прав інтелектуальної власності (ВОІВ з 1970 року), а також є стороною міжнародних угод у галузі захисту інтелектуальної власності (ТРІПС з 2008 р.). На сьогодні основними проблемами України залишаються непрозора діяльність організацій колективного управління авторськими правами; використання нелегального програмного забезпечення органами державної влади; порушення авторських прав у мережі Інтернет і офлайн. Україна розпочала інституційну реформу національної системи прав інтелектуальної власності та заснувала у 2017 р. Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Уряд розробив проекти законів щодо основних проблем, пов'язаних з інтелектуальною власністю: авторські та суміжні

права, торговельні марки, патенти і промислові зразки, захист прав інтелектуальної власності.

Посилення захисту прав інтелектуальної власності в Україні означатиме для бізнесу підвищення захисту інвестицій у нові технології та інноваційні продукти. Це у довгостроковій перспективі означатиме стимулювання модернізації економіки України та інноваційний шлях її розвитку, підвищення витрат на купівлю товарів, які містять інтелектуальну складову.

Позитивний вплив має посилення захисту прав інтелектуальної власності для домогосподарств. Вони отримують гарантії, що користуються справжніми, а не підробленими товарами. Але їм доведеться сплачувати вищу ціну, наприклад, у сфері лікарських засобів, що може призвести до погіршення доступу населення до дешевих аналогів певних ліків (так званих генериків). Покращення захисту прав інтелектуальної власності може стимулювати інноваційну активність частини населення, а також позитивно вплинути на ринок праці. Надзвичайно важливим для України є використання європейського досвіду підготовки суддів, які крім правничих компетенцій мають ще й технічні знання та значний досвід у цій галузі. Ця практика сприятиме більш компетентному підходу до розгляду справ стосовно захисту прав інтелектуальної власності у порівнянні зі звичайним суддею місцевого суду, який вкрай рідко упродовж своєї суддівської практики стикається зі справами захисту прав інтелектуальної власності.

Ефективна система охорони прав інтелектуальної власності стимулює інновації та творчість, підвищує зайнятість населення, сприяє конкурентоспроможності країни та активізує залучення іноземних інвестицій у соціально-економічний розвиток.

Література

1. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29 вересня 2017 р. № 299/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/29_92017-22722 (дата звернення: 12 жовтня 2020 р.)

2. Шишкін В.І. Судові системи країн світу. Київ: Знання, 2001. 375 с.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 356 с.

4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2627-III, з подальшими змінами та доповненнями від 20 листопада 2003 р. № 3792-XII.

5. Договір ВОІВ з авторського права, дата укладання 20 грудня 1996 р., дата приєднання 20 вересня 2001 р., дата ратифікації 23 грудня 1993 р., дата набрання чинності для України 3 листопада 1995 р.

6. Про гармонізацію певних аспектів авторського права в інформаційному суспільстві: Директива ЄС 2001/29/ЄС, дата укладання 22 травня 2001 р.

7. WIPO. World Intellectual Property Organization. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo/pub_gii_2019/ua.pdf

8. Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент): державне підприємство. URL: <https://ukrpatent.org>

9. Річний звіт Укрпатенту за 2018 р. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2018.pdf>

10. WTO. The *World Trade Organization*. URL: <https://www.wto.org/>

11. The Special 301 Report. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/2020_Special_301_Report.pdf

12. Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Розд. «Права інтелектуальної власності». URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes/pro-ugodu-pro-asociaciyu-ukrayina-yes>

14. International Intellectual Property Alliance. URL: <https://www.iipa.org/about/>

15. Про державну підтримку кінематографії: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1977-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19>